

EL COMERÇ DEL VI I L'AIGUARDENT I L'OFICI DE BOTER A TORREDEMBARRA

Introducció

Torredembarra és una vila situada al litoral de Tarragona, a la comarca del Tarragonès, que manté relacions quotidianes amb els pobles de la rodalia del Baix Gaià. Té diversos nuclis, entre els quals destaquen el de Clarà, els Munts, Baix a Mar i el centre urbà, que inclou el barri antic i la parròquia de Sant Pere. Històricament, Torredembarra havia estat relacionada amb els municipis del Penedès, per proximitat, mercats i antigues divisions administratives. La vila està ben comunicada per mar, tren i carretera. Es troba situada entre Tarragona i el Vendrell i ben a prop de grans ciutats com Vilafranca del Penedès (36 km) i Barcelona (80 km). Torredembarra té un terme molt petit en extensió (8,7 km²). La seva bona situació geogràfica, però, li ha permès exercir una certa capitalitat entre els municipis de l'entorn, amb oficina de correus, telègraf, notaria, telèfon, comerços, fira anual, estació de ferrocarril, etc.

L'economia agrícola de Torredembarra, basada en cultius tradicionals i relacionats amb la subsistència, com l'horta, els cereals o l'olivera, va evolucionar ràpidament al segle XVIII arran del comerç amb les amèriques de vi i aiguardent. Torredembarra va gaudir d'una gran importància com a centre exportador de vi i dels seus derivats durant una part del segle XVIII. Per aquest motiu, els torrencs, entre d'altres indústries, van desenvolupar de forma extraordinària l'ofici de boter. Es tractava de construir bótes per poder transportar el vi que es produïa en gran quantitat a la rodalia de la vila. Cal destacar la importància del transport en bótes dels aiguardents. De fet, la producció d'aiguardent donava sortida a bona part dels vins catalans de l'època, que eren de pobre qualitat i sovint tenien problemes d'exportació. L'aiguardent es conservava millor que el vi, era més lleuger, tenia més demanda internacional i un millor preu de venda al mercat. Per produir-ne, molts pobles tenien fassines o olles, com eren conegudes en molts indrets com ara a Torredembarra. A la Torre es feia aiguardent a les casetes del Borràs, a l'actual carrer Pere Badia, a iniciativa de *Pau Borràs Bellver* (1763- 1835). A partir de 1882 i fins el 1955, també es feia aiguardent al carrer Mañé i Flaquer, a *cal Saia*, a la "*Fàbrica de Alcohol de Orujo La Agrícola*".

Davant de la creixent demanda de vi, el Camp de Tarragona destinà quasi tots els seus camps de conreu a la vinya, que en pocs anys va esdevenir quasi un monocultiu. A Torredembarra, el 1734, es cultivaven el 71,75% dels terrenys agrícoles i el 1862, el 91,61%, sobretot per l'expansió dels ceps, que van passar d'ocupar 111 hectàrees a tenir-ne 222. De totes

maneres, en tenir tant regadiu, Torredembarra no arribava a destinar el 35% dels seus camps a la vinya. En canvi, els pobles de l'interior podien superar el 70%, com el cas de Renau. (CARDÓ, 1983) La resta de cultius també s'intensificaren per l'augment de població que es produí.

Segons l'historiador, sense els aiguardents i el moviment que generaren, el desenvolupament econòmic setcentista a la comarca hagués estat ben diferent del que fou en realitat, ja que la producció, comercialització, transport i exportació dels esperits ocuparen una bona part de les energies dels pagesos, de la gent de mar, dels traginers, dels boters i dels homes de negocis. Una dada que ens parla d'aquesta vitalitat és l'augment de població. El 1717 hi havia 931 veïns a Torredembarra i el 1787 la xifra havia pujat fins als 2.049, cosa que suposava un creixement demogràfic del 120%. El canvi també va ser urbanístic. Si ens fixem amb les dates de les cases antigues del nucli de la vila ens adonarem que moltes són d'aquesta època. Tal i com ha estudiat l'historiador Lluís Català, (2007: 53-82) el nucli de població ubicat dins la muralla es va quedar petit i es va començar a construir al voltant del camí que duia a Vilafranca.

Durant l'últim terç de segle, la meitat de la població ja vivia fora del nucli històric en una nova trama urbana dissenyada amb carrers rectilinis. El mateix historiador ha documentat l'ús per primera vegada del topònim "Baix a Mar" en un document notarial de l'any 1804. Es tracta d'un barri que té els seus orígens al segle XVIII i que es desenvolupà arran de la desaparició de la pirateria i la potenciació del comerç marítim. (CATALÀ, 2007: 12)

L'acumulació de capital va permetre una expansió urbanística encara visible a les dates de les cases escrites a les façanes damunt de les seves portes principals. A més, alguns dels torrencs enriquits amb el comerç exterior, els indians, van revertir una part dels seus beneficis a la vila. Amb l'herència de *Pere Badia*, per exemple, es va pagar l'*Hospital de la Caritat*, on ara hi ha la residència d'avis que porta el seu nom. De la mateixa manera, amb el llegat de l'*Antoni Roig* es van construir les escoles del carrer Alt de Sant Pere. *Roig* també va deixar recursos per tal que els infants tinguessin l'educació gratuïta i les parelles pobres rebessin una dot en casar-se.

Amb major o menor mesura, i malgrat els embats violents del segle XIX, la bonança perdurà fins l'arribada de la fil·loxera, a finals de la dècada de 1880. La fil·loxera és una plaga protagonitzada per una mosca coneguda amb el nom científic de *Daktulosphaira vitifoliae*. L'any 1860 va arribar accidentalment a França a través d'un carregament de ceps provinent d'Amèrica. Ràpidament es va estendre per tot l'Estat fins arribar a arruïnar

les vinyes franceses. Aquesta situació va comportar que hi hagués una forta demanda de vi de les zones que encara no estaven afectades. Era el cas de Catalunya. Molts pagesos es van dedicar a plantar vinya per cobrir la demanda existent. Si a Torredembarra l'any 1862 hi havia el 35% de la terra conreada dedicada a la vinya, als anys següents, passà a ser d'un 39%.

També es van beneficiar d'aquesta forta demanda altres sectors productius relacionats amb el vi. Al sector boter de Torredembarra, l'any 1860, hi havia 34 homes que s'hi dedicaven. Però amb pocs anys, l'augment de treballadors d'aquest ram va ser espectacular.

Amb la fil·loxera, l'economia agrària, la transformació del vi en aiguardent i el comerç interior i exterior, s'esfondrà. La crisi fou tan greu que molts veïns emigraren, com el boter *Josep Gallofré Roig "Josepet del Fe"*, i l'Ajuntament es va haver de fer càrrec d'alimentar les famílies més desfavorides. Per poder fer-nos una idea del daltabaix que va suposar la plaga i la crisi comercial posterior per a Torredembarra, donem una dada molt significativa: El 1887, Torredembarra tenia 2.761 habitants i, l'any 1900, la població s'havia reduït fins arribar al 1.973 veïns. Aquesta reducció significava una reducció del 28,5% dels habitants. Posteriorment, la recuperació de la població fou molt lenta. Hem de pensar que no és fins el 1960 que el nombre d'habitants iguala el del 1887.

El segle XX s'encetava amb una precarietat econòmica difícil de superar. L'arribada de l'electricitat a Torredembarra va permetre la instal·lació de fàbriques que van donar molts llocs de treball, com la fàbrica de refractaris *Llovet*, la tèxtil *Fité*, les de conductors elèctrics *CEMSA* i *SACE*. L'economia es diversificà però la bonança s'acabà amb la guerra del 1936. La llarga postguerra i l'autarquia imposada pel règim va fer que la precarietat s'allargués fins a la dècada de 1960 quan una certa obertura va permetre una evolució de l'economia. Va ser el moment de l'arribada del turisme massiu, de la construcció d'apartaments, de l'obertura de càmpings, bars i restaurants i de l'arribada de migració del sud de l'Estat espanyol.

La indústria de fer bótes a Torredembarra

Les primeres referències a l'ofici de boter a Torredembarra les trobem el 1363. Malgrat les poques referències del passat relacionades amb aquest ofici que s'han publicat, podem afirmar que era una ocupació estesa pel litoral català de feia molts anys.

Del segle XVI coneixem els noms de dos boters torrencs gràcies a les recerques de l'historiador Salvador-J. Rovira: Vicenç i Gabriel Rabassa. Del

segle XVII tenim constància del boter Jaume Sagunyoles. Del XVIII coneixem els noms de Josep Sagunyoles Bertran, Andreu Totosaus, Andreu Totosaus fill, Lluís Totosaus, Josep Totosaus, Josep Martorell, Francesc Bertrull, Esteve Roig, Pau Oliver, Antonio Llorach –que es va establir al naixent barri marítim de la vila a finals de la centúria-, Joan Ferrer, Josep Casals, Joan Marquès, Joan Roig i Balcells i Joan Casals. Com podem comprovar el nombre de boters havia augmentat de molt degut al comerç amb les amèriques.

El 1795 els boters en actiu a Torredembarra eren 16.

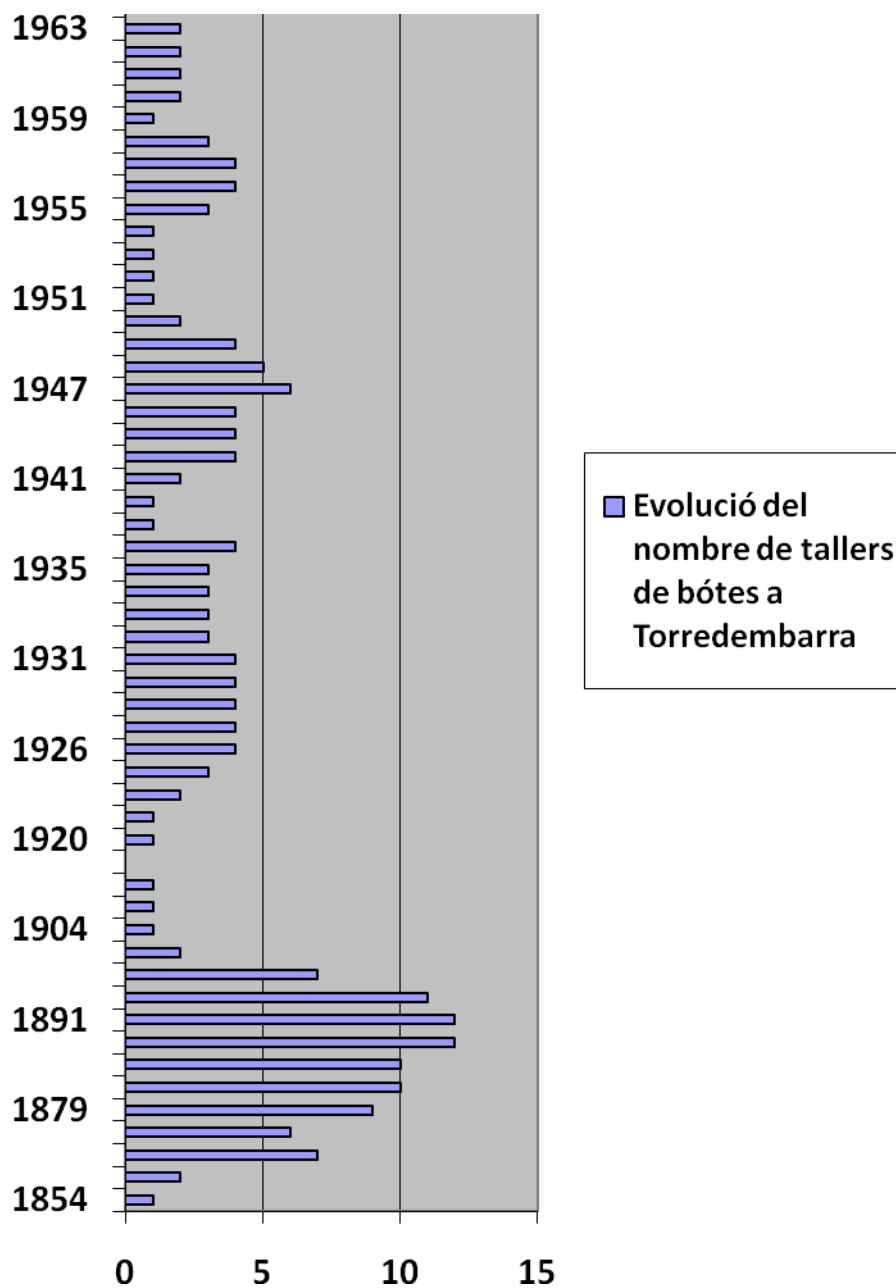
El 1857 pagaven l'impost de matrícula industrial dos tallers de boteria. Un era del Joan Rovira Flaquer, amb domicili al carrer Nou i pare de l'il·lustre Rosalí Rovira i Oliver, i l'altre era el del Joan Fuster de Clarà.

El 1860, Torredembarra tenia 34 veïns que es dedicaven a fer bótes. Tenint en compte que la població activa eren 604 veïns, els boters representaven el 5,6%. Desconeixem el nombre de boters dels pobles de la rodalia que treballaven a Torredembarra. En tot cas estem parlant d'una xifra força considerable tenint en compte la població que tenia llavors la vila –unes 1900 persones.

El sistema de transport antic de bótes començà a canviar amb la construcció del ferrocarril. El 21 de gener de 1865 circulà el primer tren per la via i l'estació de Torredembarra. Aquesta infraestructura va permetre que, d'una forma ràpida, segura i efectiva –l'estat de la mar ja no importava gens- es transportessin gran quantitat de bótes al seu destí.

Amb pocs anys l'augment de treballadors d'aquest ram va ser espectacular per la demanada de vi i aiguardent de la zona. Recordem que la vinya francesa serà la primera afectada per la fil·loxera.

Els anys 1870-1871 el nombre de tallers havia augmentat de manera evident respecte el darrer any del qual disposem de dades. Dels dos tallers del 1857 passem als set d'aquest període.

El 1878 hi havia sis tallers de boters. Gràcies al registre de matrícula industrial conservat a l'Arxiu Municipal de Torredembarra sabem quins eren els tallers petits i quins tenien molts treballadors. El taller de Josep Nin Gibert, ubicat a Baix a Mar, era el més gran. Després, en ordre de grandària, vindria el taller del Daniel Morros Aguiló, amb menys de 10 treballadors i també situat al barri marítim. Finalment, hi havia quatre de petits, amb menys de sis boters cadascun. Els seus propietaris eren Pere

Ibern Gibert del carrer Nou, Pere Martí Voltas de Baix a Mar, Josep Virgili Llorens del carrer Nou i Domingo Bonan Ramon del carrer Abadia.

El 1879, any en què la fil·loxera va entrar a Catalunya per l'Empordà, hi havia nou tallers de boteria a Torredembarra. És la xifra més alta registrada a Torredembarra fins llavors. El de Josep Gibert José, de més de 20 operaris, era el més gran. Segurament seria el successor del taller de Josep Nin Gibert. El segon taller més gran continuava sent el de Daniel Morros Aguiló, amb menys de 10 treballadors. Als quatre petits tallers citats l'any anterior s'hi van afegir tres nous obradors. Són els que van impulsar Joan Solé, Mariano Solé i Joan Mallafré.

Al Padró d'Habitants del 1880 hi consten 88 boters. D'aquests, 49 eren nascuts a Torredembarra i 39 a altres municipis, la majoria propers com Creixell –amb 9 boters-, El Vendrell –amb 14-, Vilanova –amb 4-, Altafulla –amb 2-, Sant Quintí de Mediona, la Pobla de Montornès, Reus, Viloví, Roda de Berà, la Bisbal del Penedès, Nulles, Tarragona, Barcelona i Salomó –amb 1. Aquest alt percentatge de professionals arribats de fora demostra la demanda de bótes en aquests anys de bonança i, conseqüentment, la necessitat de mà d'obra.

El 1886-87 hi havia 12 tallers, el màxim registrat fins llavors a la vila. L'obrador més gran de l'època, el de Josep Gibert, havia reduït la seva mida. Ara tenia menys de 20. El taller de Daniel Morros continuava la seva activitat dins la mateixa categoria –tallers amb menys de 20 boters. Aquest tipus de taller pagava llavors 311,09 pessetes de contribució. I el nombre de taller petits –menys de quatre treballadors- havia augmentat en dos fins arribar als 10 -Pere Ibern, Josep Jané, Domingo Bonan, Josep Gual Lluch, Josep Virgili, Pau Mercadé, Martí Freixas Poch, Rafael Dalmau i Mariano Solé Casasús. Aquests obradors pagaven 21,64 pessetes d'impostos municipals.

El 1889, la reducció del nombre de boters és considerable. Aquell any, segons donava compte el sindicat, quedaven 80 oficials, 20 aprenents i 23 "burgesos". Segons el Padró Municipal, els boters eren 153, 11 dels quals vivien Baix a Mar. Torredembarra tenia llavors 2190 habitants. Els boters representaven el 22,7% dels treballadors locals.

Cap el 1889, les vinyes de la zona estaven plenament afectades per la fil·loxera. Conseqüentment es reduí de manera quantiosa la capacitat d'elaborar vi i aiguardent. Aquell any el Governador Civil feia una crida per tal que els municipis plantessin planter de ceps americans, que eren resistents a la plaga. Es tardaren anys en refer les vinyes i veure els resultats d'empeltar ceps americans que farien créixer les plantes immunes a la plaga esmentada. El sector vinícola va entrar en una

profunda crisi amb la caiguda de la demanda i dels preus. La majoria de la població torrenca -pagesos i treballadors relacionats amb la vinya i la comercialització del vi- quedà afectada de forma molt negativa.

La crisi econòmica era total. La tensió va esclatar quan el dilluns 8 de juliol de 1889 l'Ajuntament es va veure obligat "á establecer el derecho de puertas por no haber sido posible cobrar el impuesto de consumos por reparto, conforme se hacía en años anteriores". Els veïns no podien pagar els impostos. Es van produir violentes protestes. Cap a les nou del vespre uns 800 veïns sortiren al carrer. Entre xiulets i crits s'apedregaren cases i establiments propietat dels regidors i de l'alcalde. També es va veure afectada la casa de l'administrador de consums. Un dels locals atacats va ser el del regidor Joan Rovira Mauri, que va estar apunt de ser incendiat quan un dels projectils va impactar amb el quinqué i es va produir una petita explosió. El secretari es va haver de refugiar en una casa particular i el jutge municipal va rebre dos cops de pedra al cap. El Governador Civil es va veure obligat a enviar la Guàrdia Civil de Tarragona i de pobles de la vora. Sembla ser que cap a dos quart d'onze de la nit s'havia restablert la normalitat.¹ Al ple del 26 d'agost els regidors, veient l'ambient que es respirava al poble, van aprovar demanar a la Diputació, a través de l'Ajuntament, el perdó d'almenys la meitat de la contribució territorial, per haver perdut, la majoria dels propietaris, més de la meitat de la collita de vi.²

El 1893, el preu del vi estava molt baix i la demanda era mínima. Un corresponsal a Torredembarra de la premsa tarragonina es preguntava "¿cómo han de sustentarse ellos y sus familias, pagar la contribución territorial y sus recargos, la de defensa contra la filoxera y guardas y plagas del campo?"³ Els efectes de la crisi de la vinya van fer tocar fons als boters aquell. Les condicions de treball havien empitjorat enormement a la zona del Baix Gaià i del Penedès.

La situació econòmica dels treballadors torrencs va continuar empitjorant amb la pèrdua de les darreres colònies espanyoles a Amèrica, Cuba i Puerto Rico, el 1898.

El 1899 només quedaven dos tallers de bótes, el del Josep Pujol Lluch i un que era propietat d'Enric Huguet.

¹ *La Vanguardia*, 11-VII-1889. *Diario de Tarragona*, 10-VII-1889. *La Justicia*, 04-VI-1903.

² L'impost de consums era molt impopular. Va ser creat el 1845. Gravava tots els articles de primera necessitat (peix, sabó, etc). Per tant era un impost que pagaven per igual les classes populars i els propietaris.

³ *Diario de Tarragona*, 07-III-1893.

L'any 1902 els industrials es queixaven de la crisi dels seus negocis i els pagesos, del poc preu del vi: "Estamos hartos de que aumente la caja municipal mientras disminuye el cajón del pobre industrial".⁴

A partir de 1905, els tallers de bótes, el de Silvestre Morros i el de Josep Pujol –ubicats a Baix a Mar-, van tornar a tenir una activitat considerable i l'empresa Sucesores de D. Enrique Huguet reemprenia els contactes amb Cuba per tornar a exportar vi: "Como presagio de que vamos mejorando nuestra precaria situación es el movimiento que se nota cada día más creciente en los talleres de tonelería de los Sres. Morros y Pujol donde estan colocados ya todos los oficiales toneleros".⁵ El repunt de feina, va fer créixer el nombre de tallers fins a set: Joan Reverté, Josep Pujol Lluch, Josep Oliver, Daniel Morros, Pere Ibern, Pau Gabardós i Domingo Bonan. Des del 1907 fins el 1918 l'únic taller de bótes va ser el de Josep Pujol Gallofré, donant continuïtat al negoci manual del seu pare Josep Pujol Lluch.

El 1922, el Silvestre Morros va demanar el permís per a construir un magatzem de planta baixa a Baix a Mar. Es tracta d'una bona notícia per al sector que viuria durant la dècada de 1920 una etapa de crisi molt gran arran de la invasió d'envasos metàl·lics provinents de l'estranger i l'ofensiva dels comerciants vitivinícoles per tal de produir les seves pròpies bótes i acabar amb el control de la mà d'obra que feia la Federació de Boters.

L'any 1925 s'afegeix un nou taller de bótes als que ja hi havia a Torredembarra, el de l'Agustí Mercadé de Baix a Mar. Ja n'eren quatre, tots ells ubicats al barri marítim, mostrant així una lleugera recuperació del sector. Tots ells tenien menys de 4 operaris excepte l'empresa de Silvestre Morros que en tenia més de 20. Els tallers pagaven llavors 41,91 pessetes de contribució. Aquests 4 tallers seran els únics donats d'alta fins el 1929.

El 1936, abans de la guerra, obre el seu taller el Joan Mercadé. D'aquesta manera, els obradors de bótes de Torredembarra passen a ser quatre.

La Guerra Civil va esclatar l'estiu del 1936. Els boters s'uniren sota el nom de Cooperativa de Boters la Nova Obrera.

⁴ *Diario de Tarragona*, 19-VI-1902.

⁵ *Diario de Tarragona*, 15-X-1905.

Capçalera de les cartes oficials de la Cooperativa, 3-X-1936, AMTO.

Bibliografia

CARDÓ, Josepa (1983): *L'evolució dels conreus del Camp de Tarragona a partir del Segle XVIII*. Valls: Institut d'Estudis Vallencs.

CATALÀ, Lluís (2007): *Societat, urbanisme i serveis públics a la Torredembarra del segle XIX*. Torredembarra: Centre d'Estudis Sinibald de Mas.

COMES, Gabriel i SUÑÉ, Jordi (2017): *L'ofici de boter a Torredembarra*. Torredembarra: Ajuntament de Torredembarra.

PUENTE, Ginés i FÀBREGAS, Josep (2014): "L'emigració a Llatinoamèrica (1778-1833): El cas de Torredembarra". *Recull de Treballs*, núm. 15, pàg. 11-49.